

DISPUTA

KRITIKA ÉS ANTOLOGIA*

VEGEL LÁSZLO

I

Kritikánk mai helyzetét ismerve nyugodtan megállapíthatjuk, hogy antológiát szerkeszteni, ma, Vajdaságban rendkívül érzékeny és nehéz feladat. Ugyanis, ha a jugoszláviai magyar költészetéről van szó, csak a kritikusok improvizációinak vagyunk szemtanúi s hiányzik egy (vagy több) szintetikus kritikai kép erről a költészetéről, ezért az antológia-szerkesztő munkájában teljes egyedüllétre van ítélve, hisz nagyon hiányoznak a megfelelő előtanulmányok, vagy ítéletek, szempontok, amiknek segítségével könnyebben kialakíthatná azokat a kritériumokat, amelyek elengedhetetlenek egy-egy antológiánál.

Éppen ezért mindig csodáltam azokat, akik bátran vállalkoztak rá, hogy antológiát szerkesszenek anélkül, hogy szükségét éreznék ennek az elemző kritikai munkának. Nem minden „büszkeség” nélkül állíthatom, hogy több antológiánk van, mint tanulmányunk a jugoszláviai magyar költészetéről. Ez annál is inkább meghökkentő, hisz jól tudjuk, nemigen panaszkodhatunk arra, hogy gyakran van alkalmunk antológiát venni a kezünkbe.

Ha azonban megvizsgáljuk ezeket az antológiákat, akkor sajnálattal vesszük tudomásul, hogy milyen rövid életűek is ezek. (Bori Imre antológiájában például — amely pedig, minden bizonnyal a legnagyobb pretenzióval készült — szép számmal vannak olyan költők, akiknek a nevét is elfelejtettük már.) Ugyanakkor azt is kénytelenek vagyunk leszögezni, hogy az eddigi 3—4 antológia, amelyről tudomásunk van, nem váltott ki nagyobb hatást (ha ezekben az esetekben egyáltalán beszélhetünk hatásokról) sem költészetünkre, sem esztétikai kultúránkra, esztétikai elköteleződésünkre, sem költészetünk kritikájára. Mintha az antológia-szerkesztés inkább professzió lett volna, mint esztétikai hitvallás, forradalom, vagy pedig leszámolás a költészeti tévhitekkel és előkészítés egy jelentősebb periódusra.

Ha közös vonást akarunk találni a meglevő antológiák között, akkor

* Végel László kritikának szánt, de erősen vitatható megállapításaival, sok esetben túlzó és végletes fogalmazásával határozottan polemikus élű írását azzal a szándékkal közli a szerkesztőség, hogy valamiképp felelőssé a vita kihalóban levő „műfaját” a folyóirat hasábjain, s hogy a legellentétebb álláspontok szembesítésével hozzájáruljon a nézetek tisztázásához egy mindenekelőtt elhanyagolt területen: a jugoszláviai magyar költészet kritikái felmérése, értékelése, az ebben alkalmazott kritériumok, és általában irodalmi kritikánk állapota kérdésében.

azt mondhatnánk, hogy azok elsősorban protokollárisak és eklektikusak; a napi irodalmi (és taktikai) elvek voltak összeállításukkor az irányadók. Ahelyett, hogy a szerzők az összeállítás pillanataiban, a szerkesztés meghatározásakor, megpróbálták volna elméleti síkon definiálni szerepüket, ahelyett, hogy a kritika területén is megalapozták, megindokolták volna választásaikat, inkább valami misztikus „kép” lebegett szemük előtt, be akarták mutatni a „hegyet”, „völgyet” egyaránt. (S mi gyakran a szakadékokat is láttuk.)

Természetes, hogy ezzel nem szándékozom tagadni a szóban forgó antológiák értékeit, hisz olyan kevés van belőlük, hogy már pusztán létük is jelent valami értéket. Bevezetőmnek csak az volt a célja, hogy ha vázlatosan is, de rámutassak annak a szituációnak két jellemző vonására, amelyben Szeli István antológiája megszületett és amely lényegesen megnehezítette a szerző munkáját. Amint már említettem: az egyik az, hogy hiányzik a kritikai munka a jugoszláviai magyar költészetéről (számomra persze továbbra is nagy kérdés marad, hogy ezt miért nem vállalták többek között az antológia-szerkesztők is), a másik pedig az, hogy eddigi antológiáink eklektikusak voltak, inkább a versek mechanikus gyűjteményei, mint egy esztétikai szemlélet kifejezői, nem jelentettek „esztétikai kísérletet”, ahogyan M. Pavlović jegyezte meg nagy vitát felidéző antológiájának előszavában (*Antologija srpskog pesništva*, SKZ Beograd, 1964.), s antológiáinkban a vers s a költő nem került új keretbe, „új esztétikai környezetbe”, hogy így a mű egy új kontextusban formáló ereje legyen költészetünknek további fejlődésében. Úgy véljük azonban, hogy a fenti két jelenség (az eklekticizmus és a kritika hiánya) szorosan összefügg: antológiáink eklektikus mivolta a költészetünk iránti kritikátlan viszonyulásból származik, és csak mellékesen magyarázhatjuk azt más, külső, tényezőkkel.

2

Szeli István antológiája* nem mentes ezektől a hibáktól, s minden pozitívuma ellenére is csak a tradíciót folytatja. Szeli, rendkívül szűkszavú s nagyon keveset mondó utószavában, megkísérelte szempontjait az olvasó elé tárni, s ezzel a néhány sorral számunkra jelezte azt is, hogy elméletileg sem volt más szándéka. Válogatásának elvét így határozta meg:

„Ez az alig félszáz versnyi válogatás... nem törekszik bizonyos értelmű teljességre, nem szándékozza a legnagyobb teljesítmények betakarítását, nem egyféle költői törekvéseknek az eredményeit prezentálja, de még a fejlődés rendjét sem kívánja bemutatni...”

— — — — —
Gyűjteményünkkel ízelítőt kívántunk adni egy költészetéről, amely elsősorban jugoszláv és európai ihletésű, de természetszerűleg magán viseli az egyetemes magyar költészet nyelvi, képi-formai örökségének a jegyeit is.”

Az antológia szerzője tehát lemondott az irodalomtörténeti s az esztétikai affinitás szempontjairól, s helyette sokkal homályosabb s lényeg-

* *Sedam mađarskih pesnika iz Vojvodine* (Prosveta, Beograd, 1965.).

gesen relatívabb kritériumot választ, amikor a „költészet aromáját” akarja az olvasó elé tárni. Függetlenül attól, hogy Fehér Ferencet, de főleg Zákány Antalt alig lehet az „európai ihletésű” költők közé sorolni, s az antológiában szereplő többi költőre is csak nagy megszorítással lehetne ezt mondani, függetlenül attól, hogy még ez a relatív kritérium sem tette természetessé, magától értetődővé minden költő szerepeltetését, mégis úgy véljük, hogy Szeli többé-kevésbé megvalósította elképzelését.

De mindezek után szükségesnek látszik választ találnunk arra, hogy a szerkesztő miért fogalmazta meg ilyen óvatosan az összeállítás szempontjait, s miért mentette fel magát azoktól az antológiai követelményektől, amelyek individuálisabb elképzelést, nagyobb kritikai felelősséget, végső fokon egy határozottabb költészeti koncepciót követelnek meg.

Nem hiszem, hogy ez az álláspont elsősorban Szeli egyéni problémája és hibája lenne. Felhívtuk már a figyelmet arra, hogy egy antológia arca szoros kapcsolatban van a kritika szituációjával. Kritikánk helyzetét vizsgálva pedig, arra az érdekes következtetésre jutunk, hogy míg költészetünk, Tolnai Ottó, Fehér Kálmán és Domonkos István megjelenésével, új értékekkel gazdagodott, a jugoszláviai magyar költészet kritikája nem volt képes ezt követni, s ebből a szempontból értékelni költészetünket.

Fontos szimptomája ennek a helyzetnek, stagnációnak, az, hogy hiányzik a *kritikai összkép*. Nem mintha valamikor is jól álltunk volna ezzel. Egyedül Bori Imre kísérleteiről tudunk — ő volt az egyetlen kritikus, akit az a szándék vezérelt, hogy ne csak „könyvről könyvre” kísérje ezt a költészetet. Munkásságának azonban főleg mozgalmi jellege volt és történelmi aktualitása. Ma, egy bizonyos idő elteltével, világos előtünk, hogy ítéletei sokszor pontatlanok, credója inkább a felfedezés öröme, a népszerűsítés volt. Legfőbb problémája az maradt, hogy nem tudott *minőségbeli különbséget tenni*, nem mutatta ki kellő kritikai élel a lényeges esztétikai minőségeket, hanem nagylelkűen mindent elfogadott, s egyenlő értékeket látott mindenben. Csakis ezzel magyarázható nála egyes „vajdasági” költők túlbecsülése, s általában a „vajdasági attitűd” keresése. Sőt, azt mondhatnám, hogy sajátos módon, elméleti indoklást is keresett egy költészeti felfogásnak, s egy költészetnek, amely a maga provincializmusával, anakronizmusával csak másod- vagy harmadrendű szerepet játszhat a jugoszláviai magyar költészetben. Mivel sokak számára ez hihetetlennek hangzik, kénytelen vagyok néhány idézettel is szolgálni. Fehér Ferenc költészetével foglalkozva például megállapítja, hogy:

„a költészet lényegített Vajdaság ez. Őszintén és igazán, mert a költő döntő élményeit is jelentik, úgy, ahogy még költőnek soha ezen a tájon.”

A továbbiakban már szinte zsenialitást is biztosít a költőnek, mert ezeket írja:

„A nagy költői gondolatok már szinte versként születnek meg Fehér hol halk, bánatosan borongó, hol elmélázó, szomorkás hangjában.”

Figyeljük csak meg *kritikai észrevételeit* is (mert a fentit aligha mondhatjuk annak):

„Még ez a belső kép és kiömlő vallomás halk és bánatos *panaszokat* csal a költő ajkára, még *siratja* Vajdaságot, a paraszti világot, mert az még mindig a múlt és nem engedi *röpülni és meglátni* a jövődő igazibb Vajdaságot.” (Kiemelések: V. L.)

(Bori Imre: *Az ember keresése*,
19—21. o. Forum, Novi Sad, 1960.)

Bori tehát legfeljebb egy bizonyos pesszimizmustól határolta el magát, s kifogásolta, hogy a költőt a múlt nem engedi „röpülni”, s meglátni a „jövődő igazibb Vajdaságot”. Nem vagyok a „Vajdaság-látás” szakértője, de úgy tartom, hogy egy területi egység perspektíváját meglátni, nem tartozik a költészet lényeges feladatai közé.

Bizonyára az ilyen követelményekkel magyarázható, hogy Bori Imre Ács Károly költészetéhez is tévesen közeledett. Többek között azt írja, hogy Ács:

„...az aszfalt alatt is meghallja az odakúszott szántóföldek lüktetését... Az absztrakció és a *talpát szurkáló tarló*, amelytől nem tud megszabadulni, hívja életre egyik legszebb és legvalóságosabb versét, a *Júliusi tarlón-t*” (Kiemelés: V. L.)

(Bori Imre: i. m. 24. o.)

Nem hisszük, hogy komolyan gondolhatná valaki azt, hogy ez a vers valaha is jelentős szerepet kaphatott Ács versei között, s még kevésbé azt, hogy ez a vers egyáltalán kulcsa lehetett Ács költészetének. Nemcsak azért gyöngé ez a vers, mert egy olyan konfliktusra épült, amely rendkívül szimpla, (a szubjektum és a táj konfliktusa), mivel csak néhány általános megállapításon alapul, hanem azért is, mert az ilyen, hamis bizarrság felé tartó szókapcsolatok, mint például „a vizsla nap”, a „napraforgó vigyor” stb., vagyis egy ilyen látásmód és képrendszer, csak nagy ritkán fordul elő Ács költészetében, mondhatnánk azt is, hogy Ács nagyon kerüli őket.

Véleményem szerint Ács mindenekelőtt divatból írta ezt a verset. Mint ahogyan ma divatos dolog „modern” verseket írni, úgy egy másik korszakban a költők divatnak és kötelességnek érezték a „vajdasági” versek írását is. (Ezt más példák még frappánsabban bizonyítják. Nem éppen jelentéktelen ugyanis azoknak a költőknek a száma, akik a szólamversről vagy a „tájlíráról” tragikus egyszerűséggel tértek át a „modern” versre, amit Vajdaságban leginkább a szürrealizmussal kacérkodó szentimentális líra képvisel.)

Nehéz lenne persze mindezt a történelmi szituációval magyarázni. (Tudtommal a kortárs értelmiségiek, kritikusok nem is próbálták mélyebben elemezni azt a kort, amelyben költészetünk egyféle változása megindult. Mindez ma még eléggé homályos, és attól félek, hogy ez a homályosság, már-már misztikum, gyakran nem létező, nem eléggé indokolt alibiként szolgál olyankor is, amikor nem lehet az.) Hogy Ács költészete ilyen értelmezést kapott, s hogy például az említett verset Bori már-már programversnek nyilvánította, azzal magyarázható, hogy költészetünkben és kritikánkban másod- vagy harmadrangú mozzanatok kaptak lényeges fontosságot.

Ács költészete azonban sohasem fejlődött ebben az irányban és Bori is minden bizonnyal változtatott tegnapi véleményén, de mindmáig nem

vállalkozott arra, hogy ezzel a tegnapi szintézissel szembenézzen. S ha már ezt a koncepciót nem lehetett kritikailag folytatni, mégis csendesen elfogadhatóvá lehetett tenni. A tegnapi koncepció ma is él, elméletileg nem védi senki, de úgyszólván hivatalos formákban (tankönyvekben stb.) lépten-nyomon találkozunk vele.

Szeli István antológiája, amint már mondtam, a meglevő tradíciót folytatja. De talán még pontosabb lenne, ha tradíció helyett inkább inerciát mondanék. Míuntha egy régi (ma már senki által sem támogatott elmélet, a „senki elmélete” irányítaná az antológia-készítők gyakorlatát.

Az inercia jelenlétét bizonyítják az alábbi példák is:

1) Szeli továbbra is központi szerepet biztosít Fehér Ferencnek. Fehérnek minden bizonnyal megvannak a sajátos érdemei a jugoszláviai magyar költészetben. Az utolsó három-négy év napi kritikája azonban, úgy hiszem, felmutatta ennek a költészetnek nagy fogyatékoságait, minduntalan előbukkanó gyengeségeit. Legalább ezt figyelembe kellett volna vennie Szelinek, amikor megszabta Fehér helyét az antológiában. (A másik megoldás persze lehetett volna az is, hogy elméleti síkon polemizál az eddigi kritikával. Mert ha valaki antológiát készít, akkor vagy figyelembe veszi az eddigi véleményeket, vagy pedig saját maga kialakít egy értékrendszert. Választani kell!) Nagyon érdekes, hogy Szeli elfogadhatónak tartotta Antun Šoljan véleményét erről a költészetéről (amely szerint Fehér csak akkor jelentős költő, amikor a szülőföldjéről szól), nemcsak azzal, hogy ezt az írást tette Fehér versei elé, hanem azzal is, hogy ennek az írásnak a szellemében válogatott, de a szerepmegjelölésnél még a régi kritériumok szerint döntött. (Igaz, Szeli egyébként is nagyon udvarias antológia-szerkesztőnek bizonyult. Gál, Ács, Fehér és Pap hét-hét verssel szerepel, Fehér Kálmán és Domonkos öttel-öttel, Zákány pedig néggyel. Sértődés tehát ne essék!)

2) Zákány szerepeltetése is ezzel az inerciával magyarázható. Szeli és Bori, mint antológia-szerkesztők, nagy megértéssel szerepeltetik Zákányt a különböző antológiákban, tankönyvekben. A *Vajdasági ég alatt*ban például Zákány 13 verssel szerepel, Ács, Fehér, Gál 12 verssel, Koncz pedig hárommal. Hasonló a helyzet a Bori—Szeli által szerkesztett középiskolai szöveggyűjteményben is. Mint mindig: ezúttal is hiányzik az újabb elméleti munka, amely ha nem is örök érvényűvé, ha nem is mindenki számára elfogadhatóvá tenné, legalább szubjektív szempontból megindokolná ezt az eljárást az antológiák szerkesztői részéről. Véleményem szerint (s ezt bizonyítja az utolsó négy-öt év napi kritikája is), Zákány ma már aligha szerepelhet egy ilyen szűk válogatásban — még az aroma kedvéért sem. Ez a költészet példája a nagyot akaró és tipikusan semmitmondó költészetnek. Zákány a nagy emberi (örök emberi) kérdéseket akarja versben prezentálni, de nincs ereje még arra sem, hogy meglássa őket, ezért nála már az univerzális óhaj is banális. Bármennyire is becsületes szándéknak tartjuk azt, hogy Zákány nem menekül el az élet és a kor nagyobb jelentőségű kérdései elől, tisztelve a szándékot mégsem fogadhatjuk el a megvalósításokat, mert versei dőcögnek, mert eredményei jóval átlagon aluliak, érzelmi és gondolati struktúrájuk pedig rendkívül szegényes. Külön zavarólag hat Zákány versei előtt Lazar Merković emfatikus jegyzete, amelynek alkalmi és köszöntő jellege teljesen kritikátlanul állítja Zákányt a „nagyok” soraiba.

3) A tradíció tudatos vagy akaratlan folytatását jelenti az is, hogy Koncz István nem szerepel ebben az antológiában. *Kritikánk legnagyobb tévedésének tartom, hogy Koncz még a mai napig sem kapta meg az őt megillető helyet költészetünkben. Ez a költészet volt az első, amely jelezte az ÚJ SZENZIBILITÁS MEGJELENÉSÉT a jugoszláviai magyar költészetben*, s amely arra kötelezi a kritikust, hogy újraírja a jugoszláviai magyar költészet történetét. Ő az első költőnk, aki gyökeresen le tudott számolni egy lokális jellegű emberi és költői koncepcióval. Értékeit a Bori-féle antológia sem tudta felfedezni, körülbelül egy sorba állítja a harmad- vagy negyedrangú költőkkel. Ma már, Domonkos, Fehér Kálmán és Tolnai Ottó megjelenése után, Koncz jelentősége sokkal világosabb, de a hivatalos, a vajdasági „antológia-kritika” még csak kísérletet sem tett arra, hogy ezt tudomásul vegye.

4) Kevés költő van itt nálunk Vajdaságban, akiről annyi szélsőséges vélemény hangzott el, mint Tolnai Ottóról. A magam részéről egészen természetesnek tartom, hogy ez így van. Sőt, azt tartanám természetellenesnek, ha ez a költészet gyorsan affirmálódna. Tolnainak is, úgy látszik, legalább annyi időre lesz szüksége, mint Koncznak. Tolnai *radikálisan újat jelent* költészetünkben, s szüntelen leszámolást a vajdasági költészeti koncepciókkal. Formaérzéke s modern szenzibilitása lehetővé tette Tolnainak, hogy egészen új világokat fedezzen fel, de ennek meg is van az ára: a kritikusok némasága. (Bányai János volt talán az egyetlen, aki felhívta a figyelmünket erre a problémára. Bányai János: *Díszes lányamforák árnyékában. Kontrapunkt.* Forum, Novi Sad, 1964.) Tolnai esete bizonyítja legjobban, hogy nálunk a kritikai szenzibilitás mennyire lemaradt, s mennyire lehet akadályozója költészetünk további fejlődésének. Szeli antológiája esetében csak annyit kell lejegyeznünk, hogy az antológia szerzője itt is megmaradt a tradicionális költészeti elképzelésnél, amelynek lényegét Bori írásain keresztül kimutattuk. (Ugyanis másoknál ezt lehetetlen kimutatni, mert Borin kívül más jelentősebb kritikusunk nem is törekedett egy lényegesebb kritikai koncepciót teremteni, ha költészetünkről van szó.)

3

Második fontos szimptomája a kritika stagnálásának éppen a kritikátlanságban rejlik. A jugoszláviai magyar költészet kritikája ma különleges helyzetben van. „Tekintélyesebb” kritikusaink nem foglalkoznak *legálisan és rendszeresen* ennek a költészetnek a kritikájával. Ha azonban hatásukat nézzük, megdöbbenünk azon, hogy ez mégsem kicsiny, mondhatnánk azt is, hogy döntő. Antológiákat szerkesztenek, iskolai tankönyveket állítanak össze, ezenkívül mint szerkesztők és mint a Kiadó recenzensei tevékenykednek. Egy azonban fontos: tevékenységüket nem indokolják meg nyilvánosan és elméleti alapon. Amikor erre kerül a sor, általános kibúvókhöz folyamodnak: így tett Szeli is, amikor az aroma(tikus) koncepció pajzsát emelte maga elé. A kritika azonban csak addig lehet kritika, amíg a nyilvános szó erejével bír. A nem nyilvános kritika a legnagyobb lehetőségeket biztosítja a különböző kompromisszumokra és az elméleti problémák megkerülésére. S amíg ez a lehetőség meglesz, addig nem is kapunk általánosabb képet költészetünkről.

De mit is jelent ez a kritikátlanság költészetünkben?

1) A legnagyobb lehetőségeket nyújtja különböző eklektikus koncepciók megvalósítására, az irodalmon kívüli szempontok bevezetésére. Ezért van az nálunk, hogy a költészeti kritériumok majdnem megszűntek egzisztálni. Kritikánk nem tesz különbségeket költő és költő között; a kritikus autoritása nagyban függ attól, hogy mennyire sikerül neki megkerülni az ítéleteket, vagy pedig mennyire tudja magának kivívni a hallgatás előjogát. Objektívnek lenni Vajdaságban annyit jelent, mint nem ítélezni, vagy pedig hallgatni. Tagadhatatlan, hogy a kritikusok árulása így kényelmes helyzetet biztosít a kritikus számára, de rendkívül negatív lehet költészetünkre. Ennek az első eredményeit már látjuk is. Költőink apraja-nagyja csalhatatlannak és végérvényesen nagynak hiszi magát, a legkisebb kritikai megjegyzésre érzékenyen felszisszen, vagy pedig azzal magyarázza a kritikai megjegyzést, hogy az illető kritikus „más csoporthoz” tartozik. Így lesz azután mesterségesen a kritikából személyes probléma, holott ez lényegében nem az. Egyes költőinknél ez már odáig fajult, hogy maguk is a kritikai szóhoz folyamodtak, nem azért, hogy a költészet különböző elméleti problémáival vagy pedig saját műhelyproblémáikkal foglalkozzanak, hanem csupán azért, hogy a hozzájuk közel álló, nem éppen kifogástalan művet dicsérve, önmaguk műveit dicsérik. Így lett kritikánk az apologetikák gyűjteménye. Szembefordulni ezzel az árral ma már egyre nehezebb, és egyre nagyobb kockázattal jár. S ott, ahol a kritikus nem fordulhat szembe az árral, ahol a kritikai ítélet könnyen más jellegű magyarázatokat kap, ott könnyen megtörténhet az is, hogy az értéktelen költészet elsőbbségi jogot nyer.

2) A kritikátlanság ugyanakkor lehetővé teszi azt is, hogy költészetünk szemlélete közben egy teljesen mechanikus elv érvényesüljön. Tudvalevő dolog, hogy egy-egy új, önmagában autohóm és pozitív értékeket képviselő költészet, a tegnapi költészet vizsgálásának szempontjait is kötelezővé teszi. Vagyis azzal, hogy elismerjük Fehér Kálmán vagy Domonkos István költészetét, megteremtettük azt a lehetőséget is, hogy például Gál László költészetét is új megvilágításban lássuk. Nálunk ez elméletben már nem vitás probléma, de a kritika gyakorlatában ennek se híre, se hamva. Így történhetett meg az is, hogy Szeli koncepciójában könnyen megfér egymás mellett Zákány Antal és Domonkos István költészete, anélkül persze, hogy ez a szerkesztőt komolyabb elméleti kérdések elé állítaná.

Ezekkel a problémákkal Szeli antológiája tehát nem annyira költészetünk jelenlegi helyzetének hű kifejezése (bár tagadhatatlan, hogy Szeli ezen a téren is pozitív eredményeket ért el), hanem inkább kritikánk krízisének. Éppen ez egyik legnagyobb érdeme ennek az antológiának.

4

Mondtam már, tévedés lenne azt állítani, hogy Szeli antológiája nem tartalmaz pozitív elemeket. A szerkesztő egy kereten és egy tradíción belül, amely magán viseli a már említett kifogásolnivalókat, igyekezett minél becsületesebb munkát végezni. Jó érzékkel ismerte fel Fehér költészetének lényegét, s a legtöbb esetben igyekezett gondosan meg-

válogatni a költők versei elé csatolt jegyzeteket. (Merkovičtyal kapcsolatos kifogásunkat már említettük.)

Pozitívnak tartom azt is, hogy Szeli távol tartotta magát attól a lehetőségtől, hogy a költők számát kibővítse, így az antológia terjedelme nem lett nagy, de mindenesetre egységesebb értéke van.

Utószavában igen lelkiismeretesen felhívta a figyelmet a fordítás nehézségére, csak nagy kár, hogy itt megmaradt a legnagyobb általános-ságoknál. Véleményünk szerint ebben az esetben nemcsak a fordítás általános problémáival vannak nehézségek, tehát a fordításnak nemcsak esztétikai kérdései merülnek fel, hanem sokkal nagyobb nehézséget képeznek a gyakorlati bonyodalmak, tudniillik az, hogy a jugoszláviai magyar költészet szerb, illetve horvát nyelvre való átültetése igen rendszertelen, jóval a lehetőségeken alul van.

5

Éppen ezért: ismerve a fordítás nehézségeit, a kritikus sokkal bizonytalanabb, amikor a versek megválogatásáról van szó. Kötelességemnek tartom ezt is megemlíteni, bár világos előttem, hogy a szerkesztőt a versek megválogatásában nem mindig a saját, hanem a fordítók ízlése is irányította. Többé-kevésbé elfogadhatónak tartom Gál, Ács, Fehér és Domonkos verseinek megválogatását. (Zákány válogatásáról nem szólhatok, mert ott nem segített volna semmiféle válogatás.)

Pap József verseinek megválogatása lehetett volna szerencsésebb, ugyanis itt tapasztalhatók a legnagyobb minőségi ingadozások, s igen sajnálatos tény, hogy Pap József néhány gyengébb verse is antológiai érvényt szerzett.

A legkomolyabb megjegyzésünk mégis Fehér Kálmán verseinek megválogatására vonatkozik. Természetesnek tartjuk, hogy a fordító azt fordítja le legelőbb, ami neki tetszik, de kevésbé tartjuk természetesnek azt, ha a szerkesztő csupán a fordító ízlésére bizza magát. Mert csakis ezzel magyarázhatjuk azt, hogy Fehér Kálmán verseinek megválogatása túlságosan egyoldalú, s ez a válogatás nem képviseli objektivitven ezt a költészetet. Hiába keressük Fehér Kálmán legsikerültebb verseit, a Ministránsokat, a Tanyai monológot, nem találjuk őket ebben az antológiában. S ugyanakkor az antológiába került néhány olyan verse is ennek a költőnek, amelyek munkásságában nem annyira jelentősé-
tősek.

6

Az antológia nagy hiányosságának tartjuk azt is, hogy nem tartalmaz egy átfogóbb ismertetést a jugoszláviai magyar költészetről. Ennek az okaival írásunkban foglalkoztunk már, de szükségesnek tartjuk megemlíteni, hogy egy átfogóbb írás talán jobban lehetővé tette volna, hogy ez az antológia eleget tegyen rendeltetésének. Gondolunk itt arra, hogy ezáltal a jugoszláviai irodalmi közvélemény intenzívebben reagált volna az antológiára és esetleg kivívta volna magának a folyóirat-szerkesztők és a kritikusok tartósabb érdeklődését is.